

Szemle

Magyar irodalom

Akadémiai Kiadó, Budapest, 2010, 1096 l.

A Gintli Tibor főszerkesztésével 2010-ben az Akadémiai Kiadónál megjelent *Magyar irodalom*-ról jópár recenzió, ismertetés jelent meg az elmúlt két évben. Ezek között volt ugyan az irodalmi szempont helyett kizárólag a nemzetit érvényesítő, stílustalan és mocskolódo „sugárhányás” (a recenzens kifejezése) is – ami pontosan mutatja, hogy egy irodalomtörténettel szembeni elvárás ma is messze túlmutathat szakmai kérdéseken –, de Szűts Zoltán korai recenziójától Vasy Géza nemrég megjelent tanulmányhosszúságú írásáig a szakszerű kritikai visszhang azt jelzi, hogy a sorozathoz méltó, komoly szakmai teljesítmény született. Az említett Vasy-recenziót a magam részéről nemcsak azért emelem ki, mert a kötetnek minden részletre kiterjedően alapos (elismerő és számonkérő) kritikáját adja, hanem azért is, mert Vasy és a szerzők (*A régi magyar irodalom (a kezdetektől kb. 1750-ig)*: Kiss Farkas Gábor, Orlovsky Géza, illetve a függetlenségi küzdelmek korát tárgyaló részben Orlovsky mellett Laczházi Gyula; *A klasszikus magyar irodalom (kb. 1750-től kb. 1900-ig)*: Szilágy Márton és Vaderna Gábor; *A modern és a kortárs magyar irodalom (kb. 1890-től napjainkig)*: a 20. század első felének magyar irodalmát tekintve Gintli Tibor, a második világháború végétől a kortárs irodalomig Schein Gábor – vagyis az ELTE irodalomtörténész oktatóinak fiatal és középmemzedéke) irodalomszemlélete, az irodalomtörténet-írással kapcsolatos elvárásai, úgy tűnik, nem hangolhatóak össze egészében, aminek az a következménye, hogy a recenzió bíráló részei jobban segítenek megérteni a kötet szerzőinek és főszerkesztőjének koncepcióját, mint egy „semleges” vagy éppen egyetértő ismertető. A másik következmény pedig, hogy egy következő recenzens a recenzió műfajának talán egészében nem megfelelő módon járhat el, megpróbálhatja a *Magyar irodalom* című munkát elhelyezni a magyar irodalomtörténet-írás hagyományában.

Vasy Géza hosszan tárgyalja a kötet hiányosságait, pontosabban hiányait, a népköltészettől kezdve az esszén és a levélen át a gyermekirodalomig, s azt mondja, ezek hiánya azért fájó, mert „[m]egcsonkítjuk ezzel nemzeti hagyománykincsünket”. Vagyis ezzel az irodalomtörténet-írásnak olyan funkciót tulajdonít, amely az irodalomértést nemzeti érdekekkel (is) összehangolandónak gondolja, míg a könyv szerzőiről ezzel egyben azt is feltételezi, hogy ezzel éppen ellentétes álláspontot foglalnak el. Kétségtelen mindamelllett, hogy az irodalmi szövegek kanonizációja többféle szempont alapján mehet végbe, beszélhetünk olyan kánonképzésről is, amely a nemzeti identitás megteremtését/erősítését szolgálja. A magyarországi irodalomtörténet-írásban ennek Toldyig visszamenően komoly hagyománya van. Könnyen lehet, hogy a szerzők elsősorban nem ennek a típusú irodalomtörténet-írásnak a hagyományához szeretnének kapcsolódni. Bizonyosabbat e tekintetben akkor lehetne mondani, ha a kötet, azon kívül, hogy az irodalom fogalma időben változó

fogalom, adna valamiféle meghatározást, és talán igaza van Vasy Gézának, amikor ezt hiányolja, ugyanakkor nem az irodalomtudomány az egyetlen diszciplína, amely saját tárgyának meghatározásakor komoly nehézségekbe ütközik. Talán az első magyar irodalomtörténész, aki belátta, hogy az irodalom fogalma változó, s a saját kor irodalomszemléletének visszavetítése szubjektívizmushoz vezet, Horváth János volt. Ő a kérdést vizsgálva arra a következtetésre jutott, hogy az irodalomnak nem adható mindenkor érvényes meghatározása. Az már más kérdés, hogy épp a nemzeti (klasszicizmus) kiemelése miatt nála végül a történet(i elv) üdvtörténetté változott. Vasy ugyan úgy gondolja, hogy a kérdés „megoldható lett volna száz-százötven oldal terjedelm-növeléssel”, én azonban úgy látom, nem lehetetlen, hogy a szerzők irodalomfelfogása és ezzel összefüggésben a „vezérelv”-ül választott poétikai alakulástörténet kizárja a hiányzó területek bevonását. Hogy ezt jónak gondolja-e az olvasó, természetesen egyéni belátás kérdése. A szemléletbeli különbséget mindenestre pontosan jelzi, hogy míg a szerzők következetes műfaji széttagoltságra törekednek, addig Vasy a portréjel-leget hiányolja. A magam részéről úgy gondolom, hogy ma egy elsősorban szaktudo-mányi szempontokat szem előtt tartó irodalomtörténetnek inkább az előbbi, egy, a művelt nagyközönség elvárásait szem előtt tartó irodalomtörténet szempontjainak inkább az utóbbi felelhet meg jobban. Az előszó eleve számol azzal, hogy a különbö-ző szempontok nem feltétlenül hangolhatóak össze, és mivel a potenciális olvasók közül az egyetemi hallgatókat emeli ki, ez talán a szaktudományi szempontok prefe-renciáját jelenti jelen kötet esetében a szerzők szempontjából. Ezt támaszthatja alá az is, hogy *Az irodalom rövid történetének* – melynek szerzői Gintli Tibor és Schein Gábor – fűlszövege szerint a kötet „Szerb Antal ma is népszerű, de sok szempontból idejé-tmúlt vállalkozása óta a magyar és a világirodalom történetének első népszerű, tömör és közérthető összefoglalása, amelynek minden művelt ember könyvespolcán ott kell lennie.” Ez utóbbi, két kötetes irodalomtörténet valóban nem nélkülözi a portréjelle-get, s bár külön nem foglalkozik például a népköltéssel, közérthetően elmagyarázza, miben különbözik a Petőfi-féle népiesség a népköltészeti alkotásoktól. Vasy Géza elvárásai háttérben ugyanakkor, ha jól értem, az is munkál, hogy a kötet poétikai alakulástörténetet vázoló elbeszélése feltételezné, hogy egy portrészertő, legalább átfo-gó szakismerettel már bírjon az olvasó, ennek megléte azonban nem feltételezhető bizonyosan. („Csakhogy ehhez művelt, tájékozott, már sokat tapasztalt, »ideális« olva-sóra van szükség. Ehhez a kifejezés többféle értelmében éretté kell válni.”) Miközben nyilván nem tekinthető korszerűnek egy például életrajzközpontú irodalomoktatás, és Vasy érveiben sok megfontolnivalót találhatunk, abban nem vagyok bizonyos, hogy a hiányzó ismeretek pótlására épp egy „akadémiai” irodalomtörténet volna hivatott („aki nem eléggé tájékozott, nem szakmabeli, nem képes gondolatban kiegészíteni a könyvet, az nem tudja, hogy a viszonylag sok név közül kik a legkiemelkedőbbek”). Azt ugyanakkor el kell ismernem, hogy Vasy példái a nevezett hiányokat tekintve sokszor meggyőzőek, még ha bizonyos kismesterek irodalomtörténeti jelentősége a poétikai alakulástörténet szempontjából mára valóban kevéssé tűnhet fontosnak.

A *Magyar irodalom* című kötet több szerző műve, mégis azzal az igénnyel lép fel, hogy összefüggő narratív szerkezet keretein belül kalauzolja végig az olvasót a ma-

gyar irodalom történetén. A több szerző vs. egységes szemlélet régi kérdése a magyar irodalomtörténet-írásnak, legalább a 19. század utolsó harmadáig megy vissza. Ekkor jelent meg Beöthy társszerzőkkel írt magyar irodalomtörténete. A mintegy negyvenegy szerző (szerkesztő és munkatárs) szerepeltetése az 1892-es tervezet szerint alkalosság és megbízhatóság tekintetében nyújtott volna biztosítékot. A kritikai visszhang azonban az elismerés mellett (rövidesen két újabb kiadást ért meg a kötet) éppen az volt, hogy a sok szerző az egységes szemlélet ellen hatott. Úgy tűnik, az egységes szemlélet, vezérelv Horváth János-i igénye Szerb Antal munkáján keresztül a szintén többszerzős akadémiai irodalomtörténeten és, hogy az eddigiektől egészen eltérő szemléletű irodalomtörténeti munkát említsek, Kulcsár Szabó Ernő irodalomtörténetén át egészen a 2010-ben megjelent *Magyar irodalomig* meghatározó vonása maradt a magyar irodalomtörténet-írásnak; az egyetlen kivétel ez alól talán a Szegedy-Maszák Mihály főszerkesztette *A magyar irodalom története*i című három kötetes munka, melyben azonban nem annyira a magyar irodalom történeteit mesélik el a szerzők, hanem annak egy-egy fejezetét, oly módon, hogy az egyes fejezeteket nem látszik összekapcsolni a folyamatos történetmondás igénye, miközben szerkezetileg az egyes nagyobb egységeket bevezető, a kultúra különböző területeinek jelentős eseményeivel is számot vető írások címei rendszerint valamely jelentős irodalmi eseményt állítanak a középpontba, amely, esetleg a szerkesztői elvvel (ha mégis volt ilyen) szemben akár szellemtörténeti reminiscencia benyomását is keltheti az olvasóban.

A *Magyar irodalom* főszerkesztői előszava szerint az irodalomnak valóban párhuzamos történetei feltételezhetőek, ezek a párhuzamos történetek azonban a különböző elbeszélői stratégiák, pontosabban a választott irodalomtörténeti koncepció függvényében válhatnak egyaránt érvényes párhuzamos elbeszélésekké. Ami egyben azt is jelenti, hogy az irodalom történetei is csak elbeszélésekben lehetségesek, az elbeszélések koncepciói pedig az adott kor érdeklődésének megfelelően változnak. Az akadémiai irodalomtörténet megírása idején például egy kultúratudományi horizontú irodalomtörténeti koncepció lehetőségként sem fogalmazódhatott meg. Az előszó ugyanakkor joggal tart képtelenségnek egy olyan irodalomtörténetet, amely az éppen érdeklődésre számot tartható szempontokat egyaránt érvényre akarja juttatni, ami ugyanakkor – többszerzős kötetről lévén szó – elvben sem jelenti az elbeszélés polifóniájának tagadását. A kötet szerzői a maguk elbeszélésének vezérfonalául a poétikai alakulástörténetet választották, az egységes elbeszélés igénye tehát a *Magyar irodalom* esetében azt jelenti, hogy a választott szempont(rendszer)t (elvben) az egész történetmondásban érvényesítik.

Míndez persze érdekes és régóta, a magyar irodalomtörténet-írás tekintetében legalább Horváth János óta vitatott kérdéseket vet fel. Ha ugyanis egy irodalomtörténet a maga elbeszélésének alapelveül egy ma érvényes szempontot választ, kérdés, hogy megfelelhet-e az úgynevezett történeti hűségnek, vagyis például a tárgyalandó anyag válogatásakor figyelembe veszi-e azt, hogy az adott kor mit tartott irodalomnak egyáltalán. Az ilyen és ehhez hasonló kérdésekre az előszóban nem találunk választ. Ennek azonban több oka lehet. Egyrészt ma már nyilvánvaló, hogy az úgynevezett történeti hűség nem jelentheti a mindenkor adott valóságnak való megfele-

lést, amennyiben maga a történeti is csak elbeszélésekben válik hozzáférhetővé, lesz *történetívé*. Másrészt, de ezzel összefüggésben, a korábbi elbeszélések válogatásai nagyjából meghatározzák, hogy mely szöveget tekintjük egy ilyen elbeszélésben fontosnak, tárgyalandónak. A kérdés tehát inkább az lehet, hogy a *Magyar irodalom* milyen mértékben veszi figyelembe a korábbi válaszokat, tehát hogy fellép-e (illetve milyen mértékben) az irodalmi hagyomány, vagyis a kánon (radikális) megújításának igényével. A kötetben tárgyalt szerzők alapján úgy vélem, az utóbbi húsz év alakulástörténetét figyelembe véve, hogy alapvetően inkább a kánont megerősítő, mint átíró jellegű munka a *Magyar irodalom*, ami nem jelenti, hogy az olvasó minden esetben feltétlenül egyetért a tárgyalt szerzők névsorával, elképzelhető, hogy azok, akik a *Magyar irodalom történetéből* hiányolták például Dsida Jenőt, azok a kihagyását most is nehezen védhetőnek fogják gondolni, miközben kétségtelen, hogy a nyilvánvaló terjedelmi korlátozás és például a modern résznél használt értelmező módszer: mélyfúrások, korlátozhatták a szerzők lehetőségeit. Valószínű ugyanakkor, hogy a választások mögött a szerző(k) értékszempontjainak érvényesülését is feltételezhetjük, például abban, hogy a lírikus Babits teljesítményének mérlegelése kellőképp átgondolt, vagyis az utóbbi évtizedek elméleti megfontolásait nem az életmű jelentőségének felszámolására, hanem történeti értékelésre használja, arról viszont az olvasó nem értesül, hogy Babits prózaíróként is számontartható, és ezen kívül értekezőként, esszéíróként sem elhanyagolandó a teljesítménye. Kétségtelen, hogy a *Magyar irodalom* a kultúra intézményrendszerének és nem szorosán vett szépirodalmi kontextusainak bemutatását valószínűleg a vezérelvvül választott poétikai alakulástörténettel összefüggésben nem tekinti feladatának, pontosabban csak korlátozottan, és az időben előrehaladva egyre kevésbé tekinti annak. Aminek a modern részt tekintve például az a következménye, hogy a bevezető fejezet számot vet ugyan a Nyugat valós történeti szerepével, a modernség alakulástörténetének kontextusát azonban csak a legalapvetőbb tények felvázolására korlátozza, a magyarországi modernség Nyugattal párhuzamos fórumainak bemutatására pedig a Nyugat demitizálása ellenére kísérletet sem tesz, míg egyrészt nem egy, a Nyugattal elvben ellentétes törekvésű lapról is elmondható, hogy irodalmi szempontból a Nyugatéval összehangolható törekvéseknek is helyet adott, és voltak radikálisabb elképzelések is. A kötet ugyanakkor ebből a szempontból következetesnek mondható (jóllehet más szempontból a nagy korszakfejezetek között van felépítés- és koncepcióbeli különbség, ami részben nyilván a „történelmi határozmányokkal” – Horváth János kifejezése – magyarázható), a választott példa tekintetében a megelőző alkorszak sajtótörténetét például alig valamivel több mint egy oldalon mutatják be a szerzők. Nyilván nem véletlenül: ha elfogadjuk a poétikai alakulástörténetet mint vezérfonalat, akkor mindez érthető. Az már kevésbé, főleg a bevezetőben is említett célközönség ismeretében, hogy miért nem ad a kézikönyv (ha magát annak tekinti – jelen esetben ugyanakkor ez valószínűleg nem lehet kérdés, a sorozat, amiben megjelenik, annak határozza meg, ezt pedig erősíti a cím definitív jellege) ezen területeket tekintve egy legalább átfogó képet adó bibliográfiát.

Finta Gábor